

Kari Mäkinen

Reformaatio Itämeren pohjoisilla rannoilla

Kirkolliskokouksen avauspuhe 9.5.2016

Arvoisat kirkolliskokousedustajat, tervetuloa kirkolliskokoukseen. Ärade kyrkomötesombud, välkomna till kyrkomötet.

Aloitamme neljän vuoden yhteisen työskentelyn kahden merkkipaalun kynnyksellä: reformaation merkkivuoden, jonka tunnus on Armoa!, ja itsenäisyyden juhluvuoden, jonka tunnus on Yhdessä. Kaksi hyvää perintöä, kaksi pitkää kertomusta. Molempiin kuulumme, molemmat itse kukin tuo omalla tavallaan mukanaan tähän saliin. Toisiinsa kietoutuneina ne ovat erottamaton osa sitä, keitä olemme.

Meidän reformaatiomme tapahtui tällä seudulla. Sen jälkiä meissä tuskin tavoittaa vain keskittymällä teksteihin, joita reformaatiomurros keskemällä Eurooppaa tuotti. Täällä, Itämeren pohjoisilla rannoilla, reformaatio oli hidas ja loiva. Kirkkoa ja kirkollista elämää koskevat muutokset tapahtuivat usean sukupolven aikana. Ei suurta dramatiikkaa, ei teesejä ja tuomioita, ei kansaa kahtaalle jakavaa kirkon repeämistä. Muutoksia toki: luostarit tyhjenivät, papit menivät luvan kanssa naimisiin, kirkonmenoihin tuli uutta sävyä. Mutta epäilen, mahtoiko monikaan ajatella niitä uuden ajan koittona. Tulipaloissa, katovuosissa ja kulkutaudeissa oli muutosta kyllin; niitten keskellä kirkkoon ja uskoon tukeuduttiin turvan ja lohdun lähteenä niin kuin ennenkin.

Hitaitten ja loivien muutosten koko merkitys erottuu vasta ajallisen etäisyyden päästä. Niin voi olla nytkin. Kun merkkivuodet osuvat päällekkäin, tulee tilaisuus pysähtyä katsomaan reformaation kirkkojen ja kansallisvaltioiden hitaasti muuttuvaa suhdetta. Kysymys on noussut pintaan kautta Euroopan uskansasallismielisyyden nousun myötä. Luterilaisten kirkkojen ääni on selkeä ja yhteinen: kristinusko ei anna perusteita suojautumiseen Euroopan tai oman maan rajoja sulkemalla. On myös kysytty kirkon lojaalisuudesta valtion eduille, linjauksille ja lainsäädännölle. Kirkkoa on haastettu julkiseen keskusteluun. Päivä päivältä on selkeämpää, että luterilaisuus ei ole vain suomalaisuutta eikä suomalaisuus vain luterilaisuutta.

Den långsamma förändring som pågår när det gäller både den lutherska tron och det att vara finländare har gjort det klart för oss att vi inte kan skydda den kristna tron genom att stänga Europas eller vårt eget lands gränser utan genom att leva ut den tillsammans med andra. Att vara

lutheran inte är detsamma som att vara finländare och att vara finländare inte detsamma som att vara lutheran.

Kysymysten juuret ulottuvat reformaatioaikaan. Kirkkoa ja kirkollista elämää koskevat muutokset tulivat täällä kahdelta taholta, hallitsijan ja Itämeren eteläpuolella opissa käyneitten pappien. Kaksi tahoja toi kaksi erilaista katsantoa.

Luterilaisuus yhteiskunnan rakenteissa

Ensimmäinen koski valtaa ja valtiota. Kustaa Vaasa ryhtyi rakentamaan uuden ajan keskusjohtoista valtiota. Eurooppalainen reformaatiokuuhunta sopi hankkeeseen hyvin, kun piti syrjäyttää Rooman kirkon ylivaltiollinen mahti ja saada kirkon omaisuus rakenteilla olevan valtion tarpeisiin.

Hallitsijat hapuilivat pitkään suuntaa, mutta kun Ruotsin keskitetty valtio määrätietoisesti luotiin 1600-luvulla, se tapahtui tietoisin luterilaisuuden merkeissä. Kirkosta tuli osa hallintojärjestelmää: kansankasvattaja, kurinpitäjä, rekisterinpitäjä ja paljon muuta. Ihmiset olivat sekä kruunun että kirkon alamaisia, ylimpänä kuningas. Jos asiantilaa haluttiin perustella, luterilainen kahden hallintavallan oppi ja luterilaisen huoneentaulun patriarkaalinen järjestys tulivat käyttöön.

Tämä historian kerros tuntuu edelleen. Patriarkaalinen elämänjärjestys on kyllä murentunut. Säätypapin auktoritatiivinen varjo on haalistunut. Kirkon ja valtion siteet ovat höltyneet, kirkolla on oma itsenäinen päätöksentekojärjestelmä ja hallinto. Mutta kirkko niveltyy edelleen yhteiskunnan rakenteisiin monin tavoin. Kirkkolaki on osa valtiollista erityislainsäädäntöä, vaikka sisällöstä päätetään täällä. Kirkko ei ole yhteiskunnan lain ja järjestyksen ulkopuolella eikä niistä riippumaton. Täällä kirkolliskokouksessa noudatetaan samoja periaatteita kuin muussa julkishallinnossa, kuten tasapuolisuutta, avoimuutta ja läpinäkyvyyttä. Se on tässä yhteydessä yhtä tärkeää todeta kuin se, että valtiojohto ei johda kirkkoa ja että kirkolla – muiden uskonnollisten yhteisöjen tavoin - on vapaa, tarvittaessa kriittinenkin toiminnan ja puheen tila yhteiskunnassa.

Den lutherska identiteten och den nationella har blivit sammanvävda med varandra under sekler som gått. Fastän den lutherska kyrkan stegvis blivit friare i sin relation till staten är den fortfarande på många sätt knuten till samhällets strukturer och följer samma principer som den fastän staten inte leder kyrkan och kyrkan har utrymme för sin fria verksamhet och sitt budskap.

Vuonna 1817 reformaation 300-vuotisjuhlien yhteydessä uusi hallitsija, Venäjän tsaari, antoi Turun piispalle arkkipiispan arvon. Sen myötä Ruotsin kirkon itäisistä hiippakunnista tuli itsenäinen kirkko, 100 vuotta ennen valtiollista itsenäistymistä. Samoihin aikoihin alkoi kehkeytyä

suomalainen kansallinen tietoisuus ja ajatus kansallisvaltiosta. Luterilaisuus oli sen itsestään selvä uskonnollinen perusta. Tätä vahvisti se tosiseikka, että kansallistunne terävöityi etenkin sortovuosina ortodoksiseen Venäjään päin. Suomalaisuus oli luterilaisuutta. Tämän suomalaiset ortodoksit ovat tunteneet nahoissaan, ikävä kyllä. Toivottavasti eivät tunne enää.

Valtiollisen itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen vallinnut henkinen ilmasto korosti luterilaisen kirkon roolia kansan kasvattajana ja isänmaan henkisen ja moraalisen selkärangan vahvistajana. Kansallinen kulttuuri, luterilainen kristillisuus – etenkin herätysliikeperintö – ja kuuliaisuus isänmaalle yhdistyivät puheessa erityisesti ”suomalaisesta kristillisyydestä”.

Tämäkin historiallinen kerros vaikuttaa edelleen. Suomalaisuuden ja luterilaisuuden yhteisessä kertomuksessa nationalistinen esivaltakuuliaisuus on kuitenkin siirtynyt sivummalle.

Hyvinvointivaltiota rakennettaessa kahden hallintavallan oppi on alkanut näkyä toisin. Nyt on tähdennetty valtiovallan ja kansalaisten sitoutumista yhteiseen eetokseen sekä toiminnassa että päätöksenteossa. Eetos on luterilaisen reformaation perintöä: kestävä ja sosiaalisesti oikeudenmukainen yhteiskunta perustuu yhteiseen vastuunkantoon eikä ylhäältä tulevaan yksityiseen armeliaisuuteen ja almuihin. Sellaisella isänmaan rakentamisella reformaation kertomusta jatketaan nyt, kun sosiaalinen eriytyminen uhkaa rapauttaa yhteisen hyvinvoinnin perustaa.

Sen sijaan on selvää, että kuva kulttuurisesti ja uskonnollisesti yhtenäisestä Suomesta on romantisoivaa taaksepäin katsomista. Suomalaisuuden ja luterilaisuuden kertomuksiin kiinnitytään monin tavoin ja monin kulttuurisin, henkisin ja uskonnollisin taustoin. Yhtenäisyys ei ole enää pakotettua tai oletettua. Se näkyy myös täällä kirkolliskokouksessa. Niin on hyvä.

[Arjen kieli](#)

Reformaation toisen katsannon toivat Itämeren yli opintieltä palanneet papit. He paneutuivat kieleen.

Kansankieli, suomi tai ruotsi, oli heille enemmän kuin reunamerkintä messukirjan marginaalissa. Se oli uskon varsinainen kieli. Kirjoituspulpettien ääressä konkretisoitui reformaation teologian syvä juonne: arki pyhittyy, pyhä arkistuu, maallinen ja hengellinen ovat samaa Jumalan todellisuutta. Määrätietoisen työn tuloksena arkikieli, kyökkien, torien ja metsien kieli siirtyi kirjoihin ja tuli kirkkokelpoiseksi. Kun uusi Testamentti, kirjojen kirja, kirjoitettiin kansankielellä, viesti oli väkevä: Jeesus puhui nyt täkäläisten ihmisten kanssa samaa kieltä. Jeesus astui kulttuuristen ja sosiaalisten

rajojen yli niin kuin evankeliumeissa. Ulkopuolinen tuli sisäpuoliseksi, mitättömänä pidetty sai armon, täyden olemassaolon oikeuden Jumalan ja ihmisten edessä.

Pitkään tosin lukutaitoa oli vähän, kirjoja vielä vähemmän. Kansankieli ei järjestyttänyt ylhäältä annettua järjestystä. Se palveli kansan kasvattamista valtakunnan yhteiseen luterilaiseen uskoon ja oppiin sekä uskonnollis-moraaliseen elämänjärjestykseen.

Kehittyessään kansanopetus, lukutaito ja kirjallisuus kuljettivat kuitenkin eteenpäin reformaation uudenlaista katsantoa. Lukeminen johti uskon lähteille myös ilman pappien ohjausta. Tämä avasi tien meidän reformaatiomme ensimmäisille kansanliikkeille, herätysliikkeille. 1800-luvun mittaan kävi selväksi, että tie avautui siitakin eteenpäin, alhaalta nousevaan demokraattiseen kansalaisyhteiskuntaan sekä kulttuuriin, jossa totuudet ovat yhä enemmän kyseltäviä ja keskusteltavia.

Muutos on ollut monille kirkon auktoriteettiasemaan kiinnittyneille vaikea pala. Herätysliikkeetkin alkoivat katsoa taaksepäin ja muuttua perinneliikkeiksi. Uskon kielen maailma uhkasi vetäytyä taas etäämmälle arkikielestä. Mutta reformaation perintö ohjaa edelleen murtamaan uskon kielen rajoja ja tunnistamaan, että kansankieli ja kirjallisuus ovat kauttaaltaan reformaation perintöä. Sanat, kielikuvat, kertomukset, mielikuvat ja tapa olla kantavat perintöä silloinkin, kun suhde reformaation muuhun perintöön on ohut tai mutkikas. Luterilaisuus ja suomalaisuus ovat kietoutuneet toisiinsa paljon yhteiskunnan rakenteita syvemmälle.

Reformaation kertomusta jatketaan antautumalla keskusteluun uskon ja elämän kysymyksistä sellaisella kielellä, joka tavoittaa arjen mielenmaiseman, ei ylhäältäpäin vaan rinnalta. Arjen kielen ja mielen täytyy olla kirkkokelpoista, myös siinä Suomessa, jonka kielten maailma on päivä päivältä moninaisempi. Reformaation kertomuksen syvin juonne suuntaa katsetta matalalle, etenkin sinne, missä uskon kieli on vieras ja tunnetaan arkuutta tai ulkopuolisuutta reformaation kertomuksessa.

Reformationens berättelse tvingar oss att ge oss in i ett samtal om trons och livets frågor på ett språk som når människors sinnesstämning i vardagen, inte uppifrån utan från samma nivå. Det vardagliga språkbruket och sinnelaget bör duga i kyrkan, också i det Finland vars språkliga verklighet blir allt pluralistisk dag efter dag. Reformationens berättelse riktar blicken från maktfrågor till vardagsverkligheten.

Kirkonkellojen viesti

Kirkolliskokouksen työskentelyssä liitymme sekä reformaation kertomukseen että suomalaiseen kertomukseen. Reformaatio näyttää meidät osana ajalliset, paikalliset, kielelliset ja kansalliset rajat ylittävää Kristuksen kirkkoa. Tietoisuuden tästä tulee olla selkeä. Yhtä selkeä täytyy olla tietoisuuden omasta kirkosta, jonka tehtävä on tulkita kirkon uskoa juuri täällä, osana suomalaista kertomusta omin itsenäisin päätöksin.

Reformaation kertomuksen jatkajina meidän on paikallaan osallistua itsenäisyyden juhluvuoden viettoon reippaasti ja hyvillä mielin. Hyvin voisi tehdä vaikka niin, että itsenäisyyden juhluvuoden alkaessa soitettaisiin kirkonkelloja. Se olisi viesti siitä, että kertomukset ovat yhteisiä. Syvintä mikä meitä yhdistää, ei ole kieli tai kulttuuri, ei yhteinen historia. Syvintä on, että elämme Jumalan luomina ja lunastamina tässä kohtaa maailmaa juuri nyt.

Reformationens och nationens berättelser är gemensamma. Det som djupast förenar oss är inte språket eller kulturen eller vår gemensamma historia utan det att vi lever i den här delen av världen skapade och friköpta av Gud.

Kirkonkellojen viesti on rajat ylittävä viesti. Se on sitä ajankohtaisempi, mitä enemmän kansallisista kokonaisuuksista puhutaan rajojaan tai taloudellisia etujaan suojaavina yksikköinä. Luterilainen Maailmanliitto on tiivistänyt viestin reformaatiovuoden tunnuksensa:

Jumalan armon vapauttamina: pelastus - ei kauppatavaraa, ihminen – ei kauppatavaraa, luomakunta – ei kauppatavaraa.

Viesti on reformaation syvä, arkeen laskeutuva viesti. Se on viesti ihmisen rinnalle tulevalta Jumalalta.

Näillä sanoilla toivotan kaikki tervetulleiksi aloittamaan kirkolliskokouksen työtä ja julistan kirkolliskokouksen kevätistuntoisuuden avatuksi. Med dessa ord ber jag att hälsa alla välkomna och förklarar kyrkomötets vårsession öppnad.